

Захист прав журналістів

О. Г. Пушенко

заступник директора Департаменту реєстрації та систематизації нормативних актів, правоосвітньої діяльності, начальник Управління систематизації законодавства, заслужений юрист України

У статті проаналізовано чинні законодавчі акти, якими регламентується відповідна сфера інформаційних відносин, а також визначено найсуттєвіші права та обов'язки журналістів, їх юридичної відповідальності.

Ключові слова: інформація, журналіст, інформаційне право.

В статье проанализированы действующие законодательные акты, регламентирующие соответствующую сферу информа-

М. А. Підченко

студентка магістратури кафедри цивільного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ционных отношений, а также определены существенные права и обязанности журналистов, их юридической ответственности.
Ключевые слова: информация, журналист, информационное право.

Analysed of existing legislation regulating the relevant field of information relationships and defined the most essential rights and responsibilities of journalists, their legal liability.

Keywords: information, journalist, information law.

Традиційно в Україні питання прав, обов'язків, відповідальності журналістів регулювалися законами України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», галузевим законодавством про телебачення, радіомовлення, інформаційні агентства та ін.

Однак інформаційне законодавство України зазнало змін у зв'язку із прийняттям нової редакції Закону України «Про інформацію», а також нових Законів про захист персональних даних і про доступ до публічної інформації. Це зумовило суттєву зміну правового регулювання інформаційних відносин, у які вступають і журналісти як професійні працівники зі спеціальним статусом.

Саме тому потребують додаткового наукового опрацювання питання правового статусу журналістів в Україні з урахуванням зміни чинного законодавства України [5, с. 85].

Мета статті – розкрити особливості захисту прав та визначити теоретичні проблеми правового статусу журналістів в Україні.

У цьому напрямі дослідження здійснювали свої розробки провідні представники інформаційно-правової науки, зокрема, І. В. Арістова, І. А. Бачило, Р. А. Калюжний, А. І. Марущак та ін. [5, с. 85].

27 вересня 2012 року Рада ООН із прав людини схвалила резолюцію про захист прав журналістів. У документі члени ради наголосили на необхідності гарантування безпечних умов для роботи журналістів, а також закликали уряди країн світу провести ретельні незалежні розслідування вбивств та насильства, скоєних щодо представників ЗМІ.

Ухвалення резолюції схвально оцінив Міжнародний інститут преси. Експерти організації наголосили, що безпека роботи журналістів важлива для гарантування права громадян всіх країн на отримання інформації [7].

Була також підготовлена Стратегія здійснення Плану дій ООН 2013-2014 рр. щодо забезпечення безпеки журналістів та вирішення проблеми безкарності. Ця стратегія об'єднує багатосторонні зусилля по створенню вільного та безпечного середовища для журналістів як у мирних, так і в конфліктних ситуаціях, при цьому має на увазі виховання поінформованих громадян, здатних підтримувати мир, демократію і розвиток у всьому світі.

Зуважимо, що міжнародно-правові документи є одними з ключових інструментів у розпорядженні міжнародної спільноти у справі боротьби за безпеку журналістів і проти безкарності. Вони міжнародно-визнані і юридично зобов'язуючі договори. Відповідні конвенції, декларації та резолюції включають Загальну декларацію прав людини; Женевські конвенції; Міжнародний пакт про громадянські і політичні права; резолюцію 2005/81 Комісії ООН з прав людини і резолюцію 1738 (2006) Ради безпеки ООН [9].

Наприклад, у Загальній декларації ООН прав людини 1948 р. зазначається: «...свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів». Статтею 19 цієї декларації гарантується не тільки право одержувати і поширювати інформацію, а й право «шукати» її, що є неодмінним засобом діяльності журналіста.

Статтею 10 Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р. встановлюється, що кожна людина має право на свободу виявлення поглядів. Це право включає свободу одержувати і поширювати інформацію та ідеї без втручання держави і незалежно від кордонів і т. д.

В Україні правові засади діяльності журналістів визначені Конституцією України, законами України «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про інформаційні агентства», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про телебачення і радіомовлення», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» та іншими нормативно-правовими актами [4].

Так, статтею 34 Конституції України кожному громадянину України незалежно від його професії гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір.

Важливе значення щодо забезпечення діяльності журналістів на сучасному етапі має Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про інформацію» від 13 січня 2011 р. № 2938. Відповідно до вказаного Закону забороняються втручання у професійну діяльність журналістів, контроль за змістом поширюваної інформації, зокрема з метою поширення чи непоширення певної інформації, замовчування суспільно необхідної інформації, накладення заборони на висвітлення окремих тем, показ окремих осіб або поширення інформації про них, заборони критикувати суб'єкти владних повноважень, крім випадків, встановлених законом, договором між засновником (власником) і трудовим колективом, редакційним статутом.

Умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналістів та/або переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків, за критику тягне за собою відповідальність згідно із законами України [4].

Так, відповідно до статті 171 Кримінального кодексу України «Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів», «умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналістів карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років». При цьому «переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків, за критику, здійснюване службовою особою або групою осіб за попередньою змовою, карається штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням права обіймати певні посади на строк до трьох років». Кваліфікуючою ознакою цього злочину є наявність суспільної небезпеки діяння.

Відповідно до статті 212-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення, за неправомірну відмову в наданні інформації, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, у випадках, коли така інформація підлягає наданню на запит громадянина чи юридичної особи відповідно до законів України «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про звернення громадян», «Про доступ до судових рішень» та «Про засади запобігання і протидії корупції», тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від двадцяти п'яти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [5, с. 86].

Механізм захисту свободи слова та діяльності журналіста передбачено Законом України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» №540/97-ВР від 23.09.1997 р. Статтею 17 Закону закріплено, що: «Відповідальність за скоєння злочину проти журналіста у зв'язку з виконанням ним професійних обов'язків або перешкоджання

його службовій діяльності прирівнюється до відповідальності за скоєння таких же дій проти працівника правоохоронного органу.

Службова діяльність журналіста не може бути підставою для його арешту, затримання, а також вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених ним матеріалів та технічних засобів, якими він користується у своїй роботі».

Таким чином журналіст, у зв'язку зі здійсненням ним професійних обов'язків, не лише захищений законом від арешту, затримання чи вилучення зібраних ним матеріалів, а й злочинна діяльність проти особи журналіста прирівнюється до діяльності проти працівника правоохоронного органу, й, відповідно до ст. ст. 343, 345, 347, 348, 349 тощо КК України карається суттєвими строками позбавлення волі, аж до довічного ув'язнення.

У разі відшкодування, відповідно до Цивільного кодексу України, журналістом і засобом масової інформації заподіяної ними моральної (немайнової) шкоди на них покладається солідарна відповідальність з урахуванням міри вини кожного.

До сфери професійної діяльності журналіста Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» включає збирання, створення, редагування, підготовку інформації до друку та видання друкованих засобів масової інформації з метою її поширення серед читачів. Відповідно до ст. 26 зазначеного Закону журналіст має такі права і обов'язки [3].

Права журналіста: на вільне одержання, використання, поширення (публікацію) та зберігання відкритої за режимом доступу інформації; відвідувати державні органи, органи місцевого самоврядування, а також підприємства, установи і організації та бути прийнятим їх посадовими особами; відкрито здійснювати записи, в тому числі із застосуванням будь-яких технічних засобів, за винятком ви-

падків, передбачених законом; на вільний доступ до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів; обмеження цього доступу зумовлюються лише специфікою цінностей та особливими умовами їх схоронності, що визначаються чинним законодавством України; переваги на одержання відкритої за режимом доступу інформації; на безкоштовне задоволення запиту щодо доступу до офіційних документів; по пред'явленні редакційного посвідчення чи іншого документа, що засвідчує його належність до друкованого засобу масової інформації, перебувати в районі стихійного лиха, катастроф, в місцях аварій, масових безпорядків, на мітингах і демонстраціях, на територіях, де оголошено надзвичайний стан; звертатися до спеціалістів при перевірці одержаних інформаційних матеріалів; поширювати підготовлені ним повідомлення і матеріали за власним підписом, під умовним ім'ям (псевдонімом) або без підпису (анонімно); відмовлятися від публікації матеріалу за власним підписом, якщо його зміст після редакційної правки суперечить особистим переконанням автора; на збереження таємниці авторства та джерел інформації, за винятком випадків, коли ці таємниці обнародуються на вимогу суду.

Обов'язки журналіста: дотримуватися програми діяльності друкованого засобу масової інформації, з редакцією якого він перебуває у трудових або інших договірних відносинах, керуватися положеннями статуту редакції; подавати для публікації об'єктивну і достовірну інформацію; задовольняти прохання осіб, які надають інформацію, щодо їх авторства або збереження таємниці авторства; відмовлятися від доручення редактора (головного редактора) чи редакції, якщо воно не може бути виконано без порушення Закону; представлятися та пред'являти редакційне посвідчення чи інший документ, що засвідчує його належність до друковано-

го засобу масової інформації; виконувати обов'язки учасника інформаційних відносин; утримуватися від поширення в комерційних цілях інформаційних матеріалів, які містять рекламні відомості про реквізити виробника продукції чи послуг (його адресу, контактний телефон, банківський рахунок), комерційні ознаки товару чи послуг тощо.

Також журналіст несе відповідальність в межах чинного законодавства за перевищення своїх прав і невиконання обов'язків.

Разом з тим, для українських журналістів залишається актуальною проблема відсутності діючих механізмів захисту прав журналістів.

Зазначимо, що лише за минулий 2012 рік кількість порушень прав журналістів, зафіксованих моніторинговою групою НМПУ, досягла 498 випадків. Зокрема, кількість випадків застосування фізичної агресії щодо журналістів (побиття, залякування, незаконні затримання, обшуки, грабежі та знищення майна і професійного обладнання) зросла у шість разів за останні чотири роки (з 31 випадку в 2009 році до 180 випадків у 2012 році) [8]. У доповіді Держдепартаменту США про захист прав людини у світі за 2012 рік відзначається збільшення державного втручання і тиску на ЗМІ, у тому числі зростання рівня насильства по відношенню до журналістів [6].

Тому, для покращення правового захисту журналістів, необхідно:

- гарантувати в Україні дотримання та практичну реалізацію чинного законодавства щодо професійної журналістської діяльності та роботи ЗМІ;

- правоохоронним органам брати під особливий контроль всі виявлені випадки протиправних діянь та злочинів, вчинених проти журналістів та ЗМІ;

- чітко та неухильно дотримуватися норм чинного законодавства у взаємостосунках із журналістами та ЗМІ та при про-

вадженні слідчих дій при розслідуванні порушень і злочинів, вчинених проти журналістів та ЗМІ;

- запровадити жорсткий контроль та проводити внутрішні розслідування щодо всіх виявлених випадків недбалості, бездіяльності, перевищення службових повноважень працівниками правоохоронних структур щодо журналістів та ЗМІ;

- забезпечити на практиці оперативне виконання судових рішень щодо справ, пов'язаних зі ЗМІ, журналістами та їх професійною діяльністю [8].

Законодавство України встановлює певні гарантії для захисту прав журналіста.

Професійні права журналістів захищаються кількома способами: цивільно-правовим, адміністративно-правовим та кримінально-правовим.

Журналісти мають особливий правовий статус з огляду на здійснення інформаційної діяльності. Здійснюючи таку діяльність на засадах професійної самостійності, журналіст використовує права та виконує обов'язки, передбачені законами України «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації».

Загалом, одним з найголовніших прав журналіста є його право на отримання інформації.

При вирішенні питань щодо юридичної відповідальності журналістів суттєвого значення мають такі питання: характер і вид інформації, яку отримував, поширював чи іншим чином використовував журналіст (публічна чи приватна інформація, відкрита чи інформація з обмеженим доступом); спосіб, у який журналіст отримав інформацію (законний чи незаконний); наявність суспільного інтересу щодо інформації, яку збирав чи поширював журналіст.

Список використаної літератури

1. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 48. – Ст. 650.
2. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів : Закон України від 23.09.1997 р. № 540/97-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1997. – № 50. – Ст. 302.
3. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України від 16.11.1992 р. № 2782-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1993. – № 1. – Ст. 1.
4. Правові засади діяльності журналістів в Україні: Роз'яснення Мін'юсту України від 04.10.2011 р.
5. Гелич Ю. О. Інформаційно-правовий статус журналістів в Україні // Вісник «Юридичні науки». Серія «Право та державне управління». – 2012. – Вип. 2. – С. 85-89.
6. За минулий рік США не побачили зрушень з правами людини в Україні // Українська правда. – 2013.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ukr.pravda.com.ua
7. Захист прав журналістів під особистим контролем. Постфактум // Голос України. – 2012. – [Електронний ресурс].– Режим доступу : www.golos.com.ua
8. Маніфест за дотримання в Україні прав людини та законності щодо прав журналістів, засобів масової інформації, забезпечення права на вільний доступ до інформації та свободу слова. – 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.telekritika.ua
9. План дій ООН по забезпеченню безпеки журналістів и проблеме безнаказности. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.unesco.org